

Ірина Орлевич,
Юлія Шустова

Книга «Рука Дамаскіна» (1830, 1856): історія видання і використання у навчальному процесі бурсою Львівського Ставропігійського інституту

Досліджено історію видання книги «Рука дамаскіна» Львівським Ставропігійським інститутом у 1830 і 1856 рр. Встановлено, що книга використовувалась як навчальний посібник у бурсі Львівського Ставропігійону та як посібник для визначення дати релігійних свят, котрий призначався для широкого загалу.

Ключові слова: «Рука Дамаскіна», Львівський Ставропігійський інститут, bursa Ставропігії, календар

Львівський Ставропігійський інститут як правонаступник Львівського Успенського братства намагався наслідувати братські традиції в усіх сферах діяльності. Реорганізація цієї інституції австрійським урядом призвела до втрати колишніх привілеїв: кожна сфера діяльності Ставропігії потрапляла в залежність від австрійського законодавства, що значно обмежувало її самоврядування й можливість активно впливати на суспільно-політичні та культурні процеси в краї, досягнути слави Успенського братства¹. Організована ще 1586 р. школа при Львівському Успенському братстві тривалий період посідала найважливіше місце в системі православних шкіл Речі Посполитої. В ній застосовувалися найпередовіші на той час форми організації навчального процесу, саме з неї вийшла ціла плеяда діячів українського відродження XVII ст.². Проте згодом, у результаті проведених австрійською владою реформ, ця широко відома в минулому школа стала навчальним закладом початкового типу. Після реорганізації Успенського Ставропігійського братства у Ставропігійський інститут вона набула суто релігійного характеру (в ній українським дітям викладалися церковнослов'янська й українська мови, релігійний обряд і хоровий церковний спів). Виконуючи таким чином допоміжну функцію в рамках національної політики держави, ця школа лише доповнювала обов'язковий курс навчання в державних освітніх закладах Австро-Угорщини³. Все частіше її називали бурсою або училищем, підкреслюючи тим самим допоміжну роль. За статусом школа прирівнювалася до початкових шкіл нижчого рівня, котрі фінансувалися приватно⁴. І все ж Ставропігійська школа була єдиною навчальною установою, в якій країнци могли відчувати свою національну

ідентичність, навчатися відповідно до національних традицій і саме в цьому було її історичне значення⁵.

За матеріальним станом школи стежив її префект (настоятель) – член Ставропігії, котрого обирали щороку на зборах. До його обов'язків входило забезпечення учнів підручниками та посібниками. Здебільшого Інститут намагався забезпечити школу виданнями власної друкарні, тільки іноді купуючи книжки інших видавництв.

Особливе зацікавлення серед підручників, які згадуються в навчальних планах Ставропігійської школи, викликає «Рука Дамаскіна из тьмы забвения изъятая» (видано в інститутській друкарні 1830 р. і перевидано 1856 р.). Про використання цієї книги є відомості в праці знаного дослідника русофільського руху міжвоєнної доби, члена Ставропігії Василяна Романовича Ваврика. У роботі, присвяченій історії школи Львівського Ставропігійону, вчений пише про «Руку Дамаскіна» як про церковну книгу, яку учні вивчали на першому відділенні. Навчальний процес у цьому закладі складався з трьох відділів (класів): підготовчого, першого і другого. Станом на 1852 р. були такі відділення: 1) підготовче (або букварне), розраховане на один рік навчання, що включало «богочестіє», читання букваря, освоєння церковнослов'янської граматики, арифметики, каліграфії («краснопис»), нотного співу, а також низки релігійних дисциплін; 2) перший відділ, на якому поглиблювалися вже отримані учнями знання, – на ньому викладали: «богочестіє», читання псалмів і роздуми, церковнослов'янську граматику, переклад псалмів, слов'яно-польський переклад, арифметику, нотний спів і вивчення церковних книг («Рука Дамаскіна», «Ірмологіони», «Тропарі» та «Кондаки»); 3) другий відділ, що був удосконаленням двох попередніх – тут опановували ті ж предмети, що й на попередніх етапах, а також болгарське письмо та переклад Святого Письма⁶. Також В. Р. Ваврик вказує, що 1865 р. священник Онуфрій Зацерковний отримав для школи чотири «Гласнописці», чотири Псалтирі малі (шкільні), п'ять «Богогласників», шість Часословів, один Трефологійон та інші підручники для 3-4 класів державних і середніх шкіл, а також шість примірників «Руки Дамаскіна»⁷.

Імовірно, джерелами для написання роботи В. Р. Ваврика слугували документи з архіву Ставропігійського інституту. Сьогодні вони складають окремих фонд у Львівському державному історичному архіві України у м. Львові. Збереглися навчальні плани Ставропігійської бурси 50–60-х рр. ХІХ ст., в яких йдеться про книгу «Рука Дамаскіна» як про навчальний посібник для першого і другого відділення училища⁸. Зазначимо, що в інвентарному описі друкарні Ставропігійону за 1847-1853 рр.⁹ інформація про це видання відсутня, немає її і в списку церковних і шкільних книжок, котрі

продавалися в книгарні Ставропігіону в 1843-1845 рр.¹⁰ (можливо, «Рука Дамаскіна» вийшла малим накладом, швидко була розпродана і зберігалася в бурсі в невеликій кількості, необхідній для використання її в освітньому процесі). У навчальних планах другої половини XIX в. ця книжка вже не фігурує, що пояснюється появою в цей час друкованих календарів, у т. ч. продюкованих друкарнею Ставропігійського інституту.

Обидві едиції «Руки Дамаскіна» (1830 і 1856 рр.) представлені в збірках відділу рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Примірник видання 1830 є у відділі рідкісної книги Російської державної бібліотеки (із зібрання Московського публічного та Рум'янцевського музеїв).

Книга «Рука Дамаскіна» становить собою методику обчислення Пасхи на пальцях рук. Створення т. зв. «ручної пасхалії» приписувалося Йоанові Дамаскіну, хоч і джерельного підтвердження такого авторства не існує. Методики розрахунку Паски із застосуванням табличних комплексів відомі ще з часів Київської Русі. До найбільш ранніх серед них належать таблиці графіті, виявлені на стіні собору св. Софії в Києві С. А. Висоцьким¹¹. У рукописах перші такі таблиці для розрахунків пасхалії датуються XV ст., пізніше вони з'явилися і в першодруках, у т. ч. Івана Федорова¹². Львівське видання «Рука Дамаскіна» – посібник, який зафіксував ручний спосіб розрахунку Великодня – по суглобах пальців. Він був поширений головним чином до розповсюдження друкованих календарів. Книга містить таблиці із зображенням кисті руки й алгоритмами побудови календарно-хронологічних циклів, які використовувалися в пасхалії, а також детальне пояснення значення і способів розрахунку кожного циклу.

Математичне обґрунтування розрахунків календарно-хронологічних циклів по суглобах пальців здійснив А. І. Климишин, докладно описавши алгоритми, які лежать в основі методу «ручної пасхалії»¹³.

Саме через пояснення основних циклів пасхалії книжка «Рука Дамаскіна» й використовувалась у Ставропігійській школі, оскільки викладені в цьому посібнику відомості давали змогу учням отримати цілісне уявлення про церковний рухомий календар, необхідний кожному священнослужителю. Ці знання могли стати в нагоді при найрізноманітніших способах розрахунку пасхалії, дозволяючи самостійно і грамотно послуговуватися календарними даними.

Значущість книги «Рука Дамаскіна» не обмежується її роллю як навчального посібника. Це також важлива пам'ятка, яка зафіксувала спосіб розрахунку пасхалії, практично забутий уже в XIX ст. На західних землях України в кінці XVIII – на початку XIX ст. українських календарів було вкрай мало. Знаємо тільки одне видання Календаря (одноаркушеве, сфальцьоване гармонікою), яке побачило світ у друкарні Львівського Ставропігійського братства, – на новий

1747 р.¹⁴ На сьогодні в розпорядженні дослідників лише один його примірник, що зберігається в Російській державній бібліотеці¹⁵. Залишається поки що нез'ясованим питання, як часто з'являлися подібні календарі в братській друкарні та чи згадана едіція не була єдиним досвідом таких видань у XVIII ст.

На західноукраїнських теренах були поширені календарі, які виходили польською мовою у Львові та Замості. Це були видання типу альманахів, які також містили різні відомості науково-популярного та літературного характеру. Їхня популярність стрімко зростала у XVIII ст.¹⁶ Однак використовувати ці календарі для церковних цілей було неможливо через відмінність календарних традицій у Католицькій і Греко-католицькій (Унійній) церквах. На західних землях України видання українських календарів починається з 1850-х рр. Спершу вони з'являлися друком нерегулярно. У Перемишлі о. А. Добрянський видавав календар «Перемишлянин» (з 1850 до кінця 1860-х рр.), який за своїм змістом не поступався своїм іншомовним та іноземним аналогам. Тут вийшов у світ і перший український календар для жінок «Перемишлянка». З 1864 р. Ставропігія започатковує своє періодичне видання «Временникъ Ставропігійскаго інститута».

Власне Інститутська друкарня й видавала в кінці XVIII – на початку XIX ст. основну масу книг церковнослов'янською та українською мовами¹⁷. Ставропігія розуміла запити суспільства на друковані календарі й намагалася їх задовольнити. Можна припустити, що друк «Руки Дамаскіна» був спробою популяризації алгоритмів розрахунків пасхалії кожним вірянном через удоступнення календарно-хронологічних обчислень для широкого загалу. Ознайомлення з «Рукою Дамаскіна» давало змогу визначати релігійні свята рухомого циклу без наявності друкованих календарів, які тоді були важкодоступними. Цей спосіб мав велике значення і для вихованців Ставропігійської школи, які в більшості своїй згодом ставали дяками, регентами, вчителями хорového церковного співу тощо і могли не тільки самі користуватися т. зв. ручною пасхалією, а й навчати цих прийомів своїх учнів.

Львівські видання «Руки Дамаскіна» 1830 і 1856 рр. абсолютно ідентичні. Надруковані вони кириличним шрифтом. Книги з видавничою обкладинкою, на якій написано: «Рука Дамаскіна». На титульному аркуші заголовок подано в розгорнутішій формі: «Рука Дамаскіна изъ тмы забвеніа изатаа». Автор або укладач не вказаний, його ім'я не вдалося встановити і за архівними документами. На звороті титульного аркуша цитата з 103 псалма, яку можна розглядати як епіграф до цього твору: «Сотвориль є луну Въ часи, сонце позна западь свій» (Пс. 103:19). Про те, що праця призначалася для шкіл, у ній не зазначено і це підводить нас до думки, що її читачке призначення було набагато ширшим.

«Рука Дамаскіна» складалася з передмови («Предувѣдомленіє»), вступу («Введеніє»), зрячої пасхалії («Изясненіє пасхаліи зрачей выкладкою на рукахъ по составамъ пальцовъ») і 16 креслень, виконаних у техніці гравюри на міді, на яких показані прийоми обчислення календарно-хронологічних циклів і Пасхи.

У «Предувѣдомленіі» стверджується, що знання про «Руку Дамаскіна» на момент її видання в 1830 р. збереглися в Галичині тільки «за назвою», хоча ще понад сто років тому вони були розповсюджені в краї: «Рука Дамаскіна по большей части оу насъ теперь токмо по имени знана, прежде ста лѣтъ многимъ совершенно по преданію извѣстна, и въ џалтирахъ давнѣйшихъ џбаснаемаа, дла того была (була) избобрѣтенна (выдуманна), чтобы не имѣа Пасхаліи Зрачей при рукахъ, можно скоро по составамъ пальцовъ дойти, коли припадаеть день С. Пасхи и иныхъ Праздниковъ Господскихъ, Богородицы и нарочитыхъ Святыхъ; – также котрый припадаеть на Годъ Кругъ лунѣ, Кругъ солнцу; котре Вруцѣлѣто, котрый Индиктъ, и проч. и проч.»¹⁸. Тут згадується про давні Псалтирі, в яких пояснювалося мистецтво «ручної пасхалії». Однак у Псалтирі з «воследованієм», як правило, наводилася «зряча пасхалія» й табличні комплекси (в т. ч. й таблиці-руки).

У передмові читаємо, що мистецтво «ручної пасхалії» надзвичайно потрібне й цікаве («барзь потребное и любопитное»). Автор говорить про те, що перші християни святкували Великдень до Першого Вселенського собору в Нікеї 325 р. «не згодне». І тільки після Нікейського собору, завдяки олександрійським ученим, була розроблена пасхалія, котрої дотримується християнська Церква. Далі мовиться, що на Русі «пасхалію зрячу» сприйняли разом з приходом християнства, проте «любопитные мужи, дла скороаго свѣдиніа избобрѣли еше способъ сію цѣлу Пасхалію Зрачую выкладати по составамъ пальцовъ съ найболшею точностію, и назвали сію выкладку, Рукою Дамаскіна; хотя не извѣстно, Іоаннъ ли Дамаскинъ ону выдумаль»¹⁹. Як уже було сказано, згідно з переказами, автором табличних комплексів пасхальних розрахунків і «ручної пасхалії» вважається Йоан Дамаскін (бл. 675 – до 754). Таблиці для обчислення кіл сонця і кіл місяця, що мають вигляд кистей рук, де стовпцями є пальці, називалися «Рука Дамаскінова». Однак у відомих працях Йоана Дамаскіна не знаходимо пояснення пасхальних розрахунків, а отже, цей «отець Церкви» навряд чи є їхнім автором, – такий цілком слушний висновок в аналізованій книзі.

Поширення «ручної пасхалії» в Галичині пов'язується з діяльністю чернечого ордену оо. василіан: «Оу насъ въ Галиціи вѣр зроблено оатно О. Базиліане предающіиса по правиламъ Чина С. Василіа Великаго собственнѣо наукамъ, отдавалась частимъ размышленіамъ, естли сіе искусство не выдумали, то оно разпространили»²⁰. Чин св. Василія Великого, заснований 1617 р., до 1906 р.

був єдиним орденом східного обряду, що діяв у складі Греко-католицької церкви на українських етнічних землях, а також за їхніми межами. Василіани організовували монастирські бібліотеки й архіви, вели просвітницьку, наукову, викладацьку роботу, відкривали громадські й духовні школи (особливо на Правобережній Україні та Галичині), їм належить заслуга створення багатьох друкарень і розвитку книговидавничої справи (у т. ч. і становлення української періодики) тощо²¹. І все ж немає достатніх підстав приписувати Василіанському ордену й поширення «ручного» способу розрахунку Пасхи. Цей метод існував, мабуть, у народній традиції паралельно з «книжковим» – табличним, а також «зрячою пасхалією».

У «Предувѣдомленіі», серед іншого, наводиться важливий історичний факт. Констатуючи, що, на жаль, розрахунок Пасхи по суглобах пальців нині (тобто до 1830 р.) практично забутий «враз съ словесностію Рускою», автор передмови писав, що 10 жовтня 1829 р. у Лаврівському монастирі Самбірського округу на стіні храму побачив написану таблицю «Пасхаліі по раскладѣ Руки Дамаскіна». Можливо, йшлося про графіті. Але, за свідченнями автора, ніхто з населників обителі цієї таблиці не розумів²². Лаврівський монастир виник у XIII ст. і згодом став впливовим центром духовності та культури. У різні часи він був місцем паломництва, завжди привертаячи увагу українських, польських та молдавських правителів, українських владик різних конфесій, відомих учених. Лаврівська обитель була також значним осередком освіти. 1693 року тут існував новіціат (пізніше семінарія), протягом 1788-1911 рр. функціонувала Головна окружна школа. Лаврівський монастир мав багатий архів і бібліотеку, де зберігалися пергаментні документи XII–XIII ст. (зокрема грамоти давньоруських князів), акти польських королів, гетьманів, молдавських господарів, церковних ієрархів XV–XVII ст., рукописні книги, рідкісні друковані видання. Вірогідно, що в цьому монастирі, як і в інших, були обізнані з мистецтвом «ручної пасхаліі», проте й тут воно з часом забулося. Ймовірно, саме ця обставина вплинула на автора «Руки Дамаскіна», який своєю працею не тільки намагався розкрити принципи «ручної пасхаліі», але й таким чином відновити практично втрачену на той момент методику розрахунків.

Про мистецтво «ручної пасхаліі» йдеться і в книжці священника храму святителя Миколая Чудотворця в Кузнецькій слободі о. Василя Петрова. Ця книга, опублікована в Москві 1787 р., називалася «Рука Богословля, або наука пояснення про пасхаліі...». У присвяті архієпископові московському і калузькому Платону о. Василь повідомляє, що видання «Руки Богословлей, или науки исчисления Индиктионов о Пасхалии, по руке Российскими буквами изображенной» було придбано ним ще в юності²³. За словами священнослужителя, написати цю роботу його спонукали перш за все просвітницькі завдання. Зо-

крема, як свідчить цей автор, багато людей його запитували про значення таких понять пасхалії, як ключ індиктіонів, «пасхалія зряча», колах течії сонячного і місячного та ін. При цьому він підкреслює, що ручний спосіб розрахунку пасхалії в друкованих книгах йому бачити не доводилося, а в рукописних ця методика викладена неґрунтовно²⁴. Звідси можна зробити висновок, що і в Росії мистецтво «ручної пасхалії» існувало як знання, котре передавалося переважно в усній традиції.

Звернення до пасхалії в кінці XVIII – на початку XIX ст. російський дослідник С. В. Циб пов'язує з розвитком науки й освіти, «саме тому із запасників церковно-службової мудрості у XVIII ст. було витягнуто багато напівзабутих або зовсім забутих знань». Він зазначає, що в XVIII ст. таїнства пасхального розрахунку виносяться на загальний огляд і їм присвоюється статус науки, названої «Пасхалія». У своєму дослідженні С. В. Циб звертається до праці рязанського архієпископа Симона, який з юних років цікавився пасхальною хронологією й особливо «ручною пасхалією», котру він «чув і кілька разів на кресленнях бачив, але не розумів, та й розповісти було нікому, бо знаючих було вельми мало, та й ті з простих людей, а якщо що-небудь і знали, то приховували своє знання»²⁵. Згідно з цим архиєреєм, з «ручною пасхалією» були добре обізнані в старообрядницькому середовищі, де вона мала практичне значення в умовах нестачі пасхально-табличної писемності. У 1771 р. Симон був номінований костромським єпископом і відтоді почав навчати пасхалії місцевих семінаристів, ставши, таким чином, першим російським викладачем пасхальної науки, в т. ч. й основ «ручної пасхалії». Він написав твір «Ручная выкладка Пасхалии», який так і не опублікував, побоюючись звинувачень у канонічній крामольності нетрадиційної пасхалістики. Проте пізніше «ручна пасхалія» у викладі Симона таки побачила світ (як додаток до праці пасхаліста Никифора Васильовича Зиріна) і була видана двічі – у 1787²⁶ та 1799²⁷ рр.

Зацікавлення пасхально-рахунковим знанням у XVIII ст. спричинило появу цілої низки присвячених пасхалії творів, які пояснювали принципи календарно-хронологічних розрахунків. Книга єпископа тверського і кашинського Мефодія (у миру – Смирнов Михайло Олексійович, 1761-1815) «Правила пасхального кола» з 1793 по 1806 рр. витримала шість видань. 1836 року в друкарні Києво-Печерської лаври вийшла книжка професора Київської духовної академії протоієрея І. М. Скворцова «Русская ручная пасхалия»²⁸. Вона містила варіант «ручної пасхалії», заснований на схемі Симона, з деякими змінами, що, на погляд її упорядника, спрощувало вживання цього методу²⁹. На думку С. В. Циба, «Рука Дамаскіна», котра з'явилася друком 1830 р. у Львові, також ґрунтувалася на пасхалії Симона³⁰, проте мала певні відмінності, що істотно віддаляло її від старообрядницького зразка. У 1856

р. в Санкт-Петербурзі священник Йоан Яковкін опублікував книгу «Пасхалия арифметическая и ручная»³¹.

Припущення Циба про вплив старообрядницької пасхалії у викладі Симона на видання друкарні Ставропігійського інституту у Львові видається малопереконаливим. Із розповсюдженням друкованих календарів, які удоступнювали інформацію про церковні календарі для найширших кіл населення, зникала потреба в подібних знаннях і вони поступово забувалися. У зв'язку з цим, втрата інтересу до «ручної пасхалії» в останній третині XVIII – першій третині XIX ст. в різних містах і країнах виглядає цілком закономірною. Тільки завдяки небагатьом тогочасним книгам – Василя Петрова, Н. В. Зиріна, І. М. Скворцова, а також львівському виданню «Руки Дамаскіна» було зафіксовано вже практично зникаюче в той час знання. Найімовірніше, вони акумулювали існуючі в усній традиції варіанти «ручної пасхалії», чим і пояснюються розбіжності між поданими в них способами календарно-хронологічних пасхальних розрахунків (порівняльного аналізу змісту цих важливих джерел пасхалії досі не зроблено).

Можемо припустити, що головним джерелом для укладання львівської «Руки Дамаскіна» стало мистецтво «ручної пасхалії», набуте автором за традицією від своїх учителів, а одним з письмових джерел – малюнок (малюнки), які він побачив у церкві Лаврівського монастиря в 1829 р.

Книга «Рука Дамаскіна» за змістом поділяється на дві частини. У «Воведенні» наведено визначення часу й одиниць рахунку часу, базованих на астрономічних даних. Читач ознайомлюється з поняттями сонячного (зодіакального) місяця, сонячного року, високосного року, дізнається про історичний та легендарний час початку року – у березні, від якого ведеться відлік багатьох циклів у пасхалії. Далі розкривається значення таких термінів, як коло місяця, вруцелето, коло сонця, великий індіктіон, індікт, підстава (фемеліон), ключ кордонів, епакта, справні літери. Також читачеві розповідають про типи свят у християнському церковному календарі, пропонують моделі їхньої класифікації³².

Основні положення «ручної пасхалії» подаються в «Изясненіи Пасхаліи зрачей выкладкою на рукахъ по составамъ пальцевъ». Розрахунки здійснюються на обох руках, але якщо на правій руці використовуються три пальці – вказівний, середній і «Перстень», то на лівій – усі п'ять. Проводяться такі обчислення на суглобах (згинах) пальців. Кожен палець має сім згинів, які рахуються від долоні або тильної частини, причому верх пальця в кожному разі вважається четвертим за порядком³³.

За суглобами пальців викладається спосіб знаходження кола місяця, справних букв, (у нескороченому і скороченому варіанті). Докладно розтлумачено і спосіб знаходження по суглобах пальців кола сонця і вруцелето

року (також двояким чином). Відтак описується метод знаходження букв граничних (ключа кордонів), а отже, і дати святкування Пасхи. Після цього з'ясовується принцип обчислення перехідних свят (за Тріоддю пісною та Тріоддю цвітною), а також на який день тижня припадають основні нерухомі свята (за Мінеєю). Згодом читачеві пропонується обчислення «стовпа гласів», тобто порядку євангельських ранкових читань під час богослужіння, який теж вдається розрахувати по суглобах пальців. На завершення довідуємося про два шляхи визначення індикта, а також підстави й епакти. У додатках пропонуються деякі прийоми й положення для кращого запам'ятовування основ пасхалії, а ще приклади розрахунку дати Великодня та «зрячої пасхалії» для вельми віддалених років у минулому (1035) і в майбутньому (2000). З метою унаочнення методики «ручної пасхалії» додано 16 гравірованих на міді таблиць.

На жаль, неможливо встановити, хто саме був автором ідеї друкування Ставропігіоном «Руки Дамаскіна». Зазвичай ініціатива видання книг походила від префекта (керівника друкарні) й затверджувалася Правлячою радою Інституту, а потім львівським магістратом або намісництвом. Якщо йшлося про підручники або посібники для школи Ставропігійського інституту, то таким ініціатором міг стати і префект бурси. У 30-х рр. XIX ст. префектом друкарні був відомий український історик з Галичини Денис Іванович Зубрицький. Він кардинально реформував роботу друкарні, його пропозиції щодо вдосконалення її діяльності, розглядалися й підтримувалися керівництвом Ставропігії протягом 1830–1840-х рр.³⁴ Зубрицький зумів розширити репертуар видань, у т. ч. позиціями освітньої та світської літератури.

У 1850-х рр. друкарню очолював діяч українського національного руху першої половини XIX в. Лев Сосновський, який у 1830-х рр. був префектом бурси³⁵. Сосновський працював канцеляристом державного апеляційного трибуналу, входив до складу правління Ставропігіону, складав програми навчання для бурси³⁶. У 1829 р. на загальних зборах Інституту його обрали настоятелем друкарні, школи та продажу книг³⁷, 25 квітня 1830 р. – настоятелем школи та заступником настоятеля друкарні, котрим тоді став Д. Зубрицький³⁸. Правдоподібно, саме з ініціативи Зубрицького та Сосновського й була видана в друкарні Ставропігійського інституту книга «Рука Дамаскіна», що мала важливе значення і для процесу шкільного навчання, і для церковного та загалом культурного життя. Про діяльну участь цих осіб у видавничій справі свідчать протоколи засідань Ставропігіону (незважаючи на те, що формуляр цих протоколів не містить докладної інформації про обговорення кожного питання, дискусії тощо – лише короткий звіт про обговорювані події та відомості про ухвали). Той факт, що і Д. Зубрицький, і Л. Сосновський займали

пости, пов'язані з діяльністю друкарні та школи, дає змогу стверджувати, що вони відіграли вагомий роль у появі згаданої книжки. Це підтверджується протоколом Правлячої ради від 1 листопада 1830 р., в якому занотовано, що «Зубрицій и Сосновській здають реляцію зь випечатаня книжокъ “Рука Дамаскіна” и оды Державина “Богъ”»³⁹.

Цікаво, що в книготоргівельному каталозі за 1833 р. продаж книги «Рука Дамаскіна» не зафіксований (ода Гавриїла Державіна «Бог», опублікована в 1830 р. *in octavo*, продавалася за 6 крон)⁴⁰. Про реалізацію цього видання повідомляється тільки в каталозі книгарні Ставропігії у Львові, складеному І. С. Левицьким і надрукованому 1893 р.⁴¹ Тут значиться «нове справне видання» 1856 р., яке коштувало 25 крон⁴².

Едицію Інститутом книги «Рука Дамаскіна» в 1830 і 1856 рр. можна пов'язувати, з одного боку, з консервативним характером Ставропігіону, як і русофільського руху в Галичині, а з іншого боку – з бажанням реагувати на нагальні потреби українського суспільства й задовольняти його запити. «Рука Дамаскіна», безумовно, посіла важливе місце серед навчальних посібників, які використовувалися в школі Ставропігійського інституту. Вона дозволяла ознайомитися з основами історичної хронології та християнської пасхалії, а також мала безпрецедентне значення для утривалення знання про «ручну пасхалію», яке зберігалось лише в усній традиції й без письмової фіксації могло бути втрачене. Подальше вивчення цієї книги, її побутування в читацькому середовищі, зіставлення способів «ручної пасхалії» львівського та інших видань XVIII і XIX ст. є досить актуальним для сучасної історичної науки.

- 1 Орлевич І.В. Львівський Ставропігійський інститут у Львові (кінець ХУІІІ – 60-ті рр. ХІХ ст.). Львів, 2001. С. 185.
- 2 Крип'якевич І.П. Львівська братська школа ХVІ – ХVІІ в. З нагоди 400-х роковин заснування 1586 – 1926 // Українська школа. Зош. 17–18. Т. 1. Львів, 1926. С. 7; Шустова Ю.Э. Школа Львовского Успенского ставропигийского братства в конце ХVІ – начале ХVІІ в.: взаимодействие греко-славянских культурных традиций // Россия и Христианский Восток. Вып. II–III. М., 2004. С. 163–185; Шустова Ю.Э. Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства (1586–1788): источниковедческое исследование. М., 2009. С. 159–194, 232–235, 245–246.
- 3 Орлевич І.В. Указ. соч. С. 186.
- 4 Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІА, м. Львів). Ф. 129. Оп. 2. Спр. 5. Арк. 60.
- 5 Орлевич І.В. Вказ. прац. С. 80.
- 6 Ваврик В.Р. Школа и бурса Львовскаго Ставропигиона // Временник Ставропигийского института. Львов, 1938. С. 42.
- 7 Там же. С. 48.

- 8 ЦДІА, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 1324. Арк. 3, 4.
- 9 Там само. Спр. 873.
- 10 Там само. Спр. 877.
- 11 Высоцкий С.А. Древнерусские надписи Софии Киевской XI–XIV вв. Киев, 1966. Вып. 1. С. 113–114. Табл. LXXV. 2; Климишин А.И. Календарь и хронология. М., 1985. С. 276–281.
- 12 Морозов Б.Н., Шустова Ю.Э. Традиция Ивана Федорова в издании календарно-хронологических табличных комплексов // Федоровские чтения: 2011. М.: Наука, 2012. С. 32–43.
- 13 Климишин А.И. Указ. соч. С. 263–274.
- 14 Ісаєвич Я.Д., Запаско Я.П. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. Львів, 1986. Кн. 2. Ч. 1. С.73. № 1545; Шустова Ю.Э. Документы Львовского Успенского Ставропигийского братства. С.214, 626. № 153.
- 15 Российская государственная библиотека. Научно-исследовательский отдел редких книг (Музей книги). Инв. № 6889.
- 16 Парійська Л. З історії календарів <http://vuam.org.ua/uk/704>: з історії календарів.
- 17 Левицкий И.Е. Галицко-русская библиография XIX-го столетия с увзгляднением русских изданий появившихся в Угорщине и Буковине (1801–1886). Львов, 1888. Т. 1. С. XVII.
- 18 Рука Дамаскина из тьмы забвения изъятая. Львовъ, 1830. С. 3.
- 19 Там само. С. 4–7.
- 20 Там само. С. 7.
- 21 Шкраб'юк П.В. Монаший Чин отців василіян у суспільно-культурному житті України: Автореф. дис ... д-ра іст. наук. Львів 2007.
- 22 Рука Дамаскина из тьмы забвения изъятая. Львов, 1830. С. 7–8.
- 23 Петров, Василий. Рука Богословля, или Наука изъяснения о пасхалии, утвержденная Первым Никейским вселенским собором, содержащаяся в православной греко-российской церкви, изъясненная правилами и предложенная из[об]ражениями российских букв. М. : Тип. Компании типографической, 1787. С. [1].
- 24 Там же. С. 2.
- 25 Цыб С.В. Старообрядческие традиции в церковно-пасхальной науке XVIII–XIX вв. // Старообрядчество: история и культура. Барнаул, 1999. С. 103–109. <http://www.liturgica.ru/bibliot/pashalia.html>
- 26 Зырин Н.В. Неисходимый индиктион, или Пасхалия зрячая, из разных авторов собранная, и вновь с дополнением математическим порядком расположенная города Костромы Троицкой церкви священником Никифором Зыриным. М.: Тип. Пономарева, 1787.
- 27 Зырин Н.В. Неисходимый индиктион, или Пасхалия зрячая, из разных авторов собранная, вновь с дополнением математическим порядком города Костромы Троицкой церкви священником, ныне же города Макарьева, что на Унже, рождественским протоиереем Никифором Зыриным расположенная, а при том показанием пасхалий зрячей для выкладки ручной в чертежах обоих рук, и историческим уведомлением об открытии пасхального искусства, умноженная ; Иждивением Симона архиепископа Рязанского. М: Губ. тип., у А. Решетникова, 1799.

- 28 Скворцов И.М. Русская ручная пасхалия. Киев: Тип. Киево-Печерской лавры, 1836.
- 29 Цыб С.В. Старообрядческие традиции в церковно-пасхальной науке
- 30 Там же.
- 31 Яковкин И. Пасхалия арифметическая и ручная, или Руководство к познанию вычислений, по коим определяется православной церковью время празднования св. Пасхи: С изложением понятия о пасхалии западной церкви и с присовокуплением Вечного календаря. СПб.: Тип. Кораблева и Сирыкова, 1856.
- 32 Рука Дамаскина из тьмы забвения изъятая. Львов, 1830. С. 9–21.
- 33 Там само. С. 21–22.
- 34 Орлевич І.В. Вказ.прац. С. 68.
- 35 Там само. С. 93.
- 36 Временникъ: Научно-литературные записки Львовского Ставропигиона на 1936 и 1937 годы. Львов, 1937. С. 95.
- 37 ЦДІА, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 802. Арк. 132 зв.
- 38 Там само. Арк. 140.
- 39 Там само. Арк. 142 зв.
- 40 Каталог книг славено-русских в Типографии Института Ставропигианскаго лвовскаго обретающихся. Львов: [Тип. Ставропигийского Института], 28 марта 1833. 2°. Л. [1].
- 41 Шустова Ю.Э. Книготорговые каталоги Ставропигийского института первой половины XIX в. как источники по реконструкции репертуара изданий типографии Львовского Успенского братства // Вестник РГГУ: Серия «Исторические науки. Историография, источниковедение, методы исторических исследований». М., 2012. № 21(101). С. 141.
- 42 Каталог книгарни Ставропигийского Института во Львове, Русская улица, н-р 3. Год основания 1586. Львов: Тип. Ставропигийского Института, [1893]. С. 4.

Summary

Iryna Orlevych
Julia Shustova

The book *St. John of Damascus' Hand* (1830, 1856): the history of publication and use in the educational process in the Lviv Stauropegion School

The article examines the history of publishing the book *St. John of Damascus' Hand* by the Lviv Stauropegion Institute in 1830 and 1856. It is discovered that the book was used as a textbook in the Lviv Stauropegion School and as a guide to determine the dates of religious holidays, which was intended for the general public.

Keywords: St. John of Damascus' Hand, Lviv Stauropegion Institute, Stauropegion School, calendar